

Nieuwe gegevens over kraamkolonies van Vale vleermuis (*Myotis myotis*) en Meervleermuis (*Myotis dasycneme*)

S. BRAAKSMA.

(Stafafdeling Natuurbescherming van het Staatsbosbeheer)

In 1962 werd door J. W. C. Entrop in mijn bijzijn een kraamkolonie van Vale vleermuizen (*Myotis myotis*) ontdekt op de zolder van de zeer oude R.K. kerk te Gellicum. Nadere bijzonderheden over deze kolonie, die op 10 augustus van dat jaar 27 levende dieren telde, alsmede naar later bleek een lijkje van een jong, werden gepubliceerd in Lutra (1).

In 1963 en 1964 werd voornoemde kerkzolder bij herhaling bezocht, zonder dat ter plaatse Vale vleermuizen werden waargenomen. Een aanwijsbare reden voor deze verdwijning is ons niet bekend, tenzij Vale vleermuizen niet gesteld zouden blijken te zijn op het gezelschap van Laatvliegers (*Eptesicus serotinus*), iets wat bij vleermuizen naar wordt aangenomen zelden of nooit voorkomt. De enige verandering, die nl. bij onze bezoeken aan de kerkzolder te Gellicum kon worden geconstateerd, is de vestiging van een kolonie Laatvliegers (in de zomer van 1963 werden hier door Entrop als hoogste aantal 6, in 1964 13 exemplaren van die soort geteld).

De teleurstelling over het verdwijnen van de Gellicumse Vale vleermuizen werd wat getemperd, toen ik op 20 september 1963 tezamen met B. J. Frielink een bezoek bracht aan de N.H. kerk te Rheden. Hier ontdekten wij nl. op een zijzolder een vrij grote hoeveelheid oude en ook vrij verse mest van Vale vleermuizen, terwijl wij verder de lijken vonden van een volwassen exemplaar en van een kennelijk in 1963 ge-

boren jong van deze soort.

Wij besloten derhalve om in 1964 eens wat vroeger in het seizoen ter plaatse te gaan kijken. Dit gebeurde op 21 juli jl. Onze verwachting, dat zich in Rheden een kraamkolonie van Vale vleermuizen zou bevinden, werd inderdaad bewaarheid, zij het dan dat het aantal waargenomen exemplaren de helft kleiner was dan in 1962 te Gellicum. Er werden nl. 9 oude en 5 jonge dieren gezien. Hiervan bevond zich één solitair (oud) exemplaar op de kerkzolder. De andere dieren bevonden zich op de zijzolder waar ook in 1963 de meeste mest werd gevonden. De jonge dieren die tijdens ons bezoek nog ongeveer één kwart tot één derde kleiner waren dan hun volwassen soortgenoten werden door deze laatsten toen wij onze lampen op hen richtten, dadelijk in bescherming genomen. Dit „in bescherming nemen” bestond uit het verstoppertje van de jongen onder de vleugels van de oude dieren en het gelijktijdig aannemen van een soort dreighouding door laatstgenoemde, nl. het met wijd open bekken piepen tegen de indringers.

Op 11 augustus j.l. werden door J. W. C. Entrop, W. P. ten Klooster en mij diverse kerken bezocht in de provincie Noordbrabant. Het was een bijzonder succesvolle dag: niet minder dan 5 van de 9 bezochte kerken bleken nl. vleermuizen te huisvesten, terwijl op de 4 andere plaatsen Kerkuilen werden aange-

troffen! Ons grootste succes was echter ongetwijfeld de ontdekking van een kolonie van tenminste 13 Vale vleermuizen op de zolder van de oude R.K. kerk te Lieshout. Het bezoek was helaas te laat in het seizoen om met zekerheid te kunnen zeggen, of het hier al dan niet een kraamkolonie betrof. Dit laatste lijkt ons evenwel zeer waarschijnlijk. De waargenomen dieren waren nl. zo te zien wel vrijwel alle even groot, maar zij vertoonden duidelijke verschillen in lichaamskleur. Enkele dieren waren duidelijk grijzer dan de andere, hetgeen er volgens Dr. Sluiter wellicht op wijst dat dit jonge dieren waren. Verder bleek ons uit de zeer grote hoeveelheid uitwerpselen van sterk verschillende ouderdom, dat de Vale vleermuizen ongetwijfeld reeds vele jaren achtereen op deze kerkzolder moeten hebben gehuisd. Overigens zal 1964 helaas wellicht het laatste jaar zijn, dat de vleermuizen hier verblijf hebben gehouden. Men is nl. van plan om de kerk op korte termijn geheel af te breken.

Die Vale vleermuizen zijn blijkbaar wel erg ongelukkig in de keuze van hun kraamplaatsen. Meer dan 200 exemplaren werden uit de gangen van de St. Pietersberg verjaagd door de afgravingen van de ENCI, nadat tevoren reeds meer dan 100 exemplaren hun vaste kraamplaats in de N.H. kerk te Berlicum (Nb.) verloren hadden toen deze kerk bij de oorlogshandelingen in 1944 werd verwoest. Dat ook de keuze van de winterverblijfplaatsen niet altijd even gelukkig is, blijkt uit de vondst van 10-tallen dode dieren in Fort Vechten in 1953 (2).

Wij zijn dan ook blij, dat althans in Rheden de toekomst voor de Vale vleermuizen voorlopig geen zorgen lijkt te zullen baren. Er staan daar althans voor zover bekend geen restauraties of bespuitingen tegen

boktorren e.d. op het programma en wat verder zeer belangrijk is: de koster, die de vleermuizen goed gezind is, heeft ons beloofd om de rust op de kerkzolder zoveel mogelijk te waarborgen.

Niet alleen de Vale vleermuizen, maar ook de Meervleermuizen (*Myotis dasycneme*) zijn blijkbaar weinig gelukkig in de keuze van hun verblijfplaatsen. Van de drie kraamkolonies van deze soort, die in 1963 bekend waren (volgens een mondelinge mededeling van Dr. Sluiter de enige bekende op de gehele wereld!) vielen er in 1964 twee ten prooi aan de na-oorlogse restauratie-golf, die reeds zoveel vleermuizen van hun verblijfplaatsen in kerken beroofde. De N.H. kerk te Kollum, waar in 1954 niet minder dan 100 Meervleermuizen huisden (3), werd nl. in de zomer van 1964 vrijwel geheel afgebroken, terwijl van de N.H. kerk te Wommels het dak volledig zal worden vernieuwd. In laatstgenoemde kerk waren volgens Dr. Sluiter ondanks de in uitvoering zijnde restauratie op 1 augustus 1964 nog 50 à 60 Meervleermuizen aanwezig. Het oude dak was toen echter pas voor een klein gedeelte verwijderd.

Het laat zich dan ook aanzien, dat van de door de heren Sluiter en Van Heerdt ontdekte kraamkolonies in de provincie Friesland volgend jaar wellicht alleen nog de kolonie in de N.H. kerk te Berlikum intact zal zijn. Mijn collega H. T. van der Meulen en ik waren dan ook zeer verheugd, toen wij deze zomer tijdens het kerkzolderonderzoek op twee „nieuwe” plaatsen kraamkolonies van Meervleermuizen aantroffen.

De eerste kolonie ontdekten wij op 4 augustus op de zolder van de N.H. kerk in het dorpje Oosterend, op \pm 5 km afstand van Wommels. Op een 3-tal plaatsen aan de nokbalk hingen hier naar

schatting in totaal \pm 70 Meervleermuizen, waarbij verscheidene donker gekleurde exemplaren. Tenminste 10 van de waargenomen vleermuizen bleken geringd te zijn. Dr. Sluiter is derhalve van mening, dat het hier waarschijnlijk een „dependance” van de bekende kolonie te Wommels betreft. Wij hebben in overleg met hem afgezien van een controle van de ringnummers, zulks om verontrusting te voorkomen.

Overigens bestaat deze „dependance” wellicht reeds vele jaren, getuige het feit, dat door ons in september 1963 ter plaatse reeds een dode jonge Meervleermuis was gevonden, terwijl hier toen verder een grote hoeveelheid mest van diverse „jaargangen” werd aangetroffen. Wij mogen dan ook verwachten, dat de dieren, die al dan niet tijdelijk uit Wommels worden verdreven, hier een goede en veilige toevlucht zullen vinden. De koster is de vleermuizen gelukkig goed gezind.

Ook onze tweede ontdekking was te danken aan een kerkbezoek in september 1963. Er werden toen nl. op de zolder van de

N.H. kerk te Sloten (Fr.) een 2-tal Meervleermuizen aangetroffen, alsmede een grote hoeveelheid oude en verse mest van deze soort, hetgeen een gereede aanleiding vormde tot een nieuw bezoek in 1964. Tijdens dit bezoek, dat plaats vond op 13 augustus jl. bleek de juistheid van onze veronderstelling, dat zich ook hier wel eens een kraamkolonie van Meervleermuizen zou kunnen bevinden. Wij troffen nl. op een 3-tal plaatsen aan de nokbalk in totaal \pm 50 van deze dieren aan.

Hierbij waren eveneens weer verscheidene donkergekleurde exemplaren. Voor zover wij konden zien, hingen hier geen geringde dieren, zodat deze kolonie wellicht volkomen los staat van de kolonies te Kollum, Berlikum en Wommels, waar de laatste jaren op grote schaal is geringd.

De kerkzolder-onderzoekingen in 1964 leverden overigens nog tal van interessante gegevens op over andere vleermuissoorten. Ik hoop hierop in een volgend artikel terug te komen, want kerkzolder-onderzoek is werkelijk een bijzonder fascinerende vorm van „natuurstudie”!

Summary.

While investigating lofts and towers of churches in 1964, a.o. two colonies of *Myotis myotis* were discovered by the author and some of his colleagues.

The first colony of *Myotis myotis*, discovered at the 21st July, in the old church in the village of Rheden in the province of Gelderland, consisted of 14 bats, 5 of them being young ones.

The second colony was discovered at the 11th of August on the loft of the old church in the village of Lieshout in the province of Noordbrabant. Thirteen bats were observed hanging from the ceiling. Among them were probably some dark-coloured young ones. Judging by the dung, both colonies must have existed several years.

Of *Myotis dasycneme* two nursing-colonies were discovered in 1964, both of them in the province of Friesland, where already three other nursing-colonies had been discovered by other investigators. The first 1964-discovery took place at the loft of the old church in the village of Oosterend on the 4th of August: about 70 bats were hanging from the ceiling.

Judging again by the dung, the Oosterend-colony must have existed for several years.

The second discovery in 1964 was made on the loft of the old church in the little town of Sloten on the 13th of August. About 50 *Myotis dasycneme* were hanging from the ceiling. Judging the dung this colony too must have been existing for several years already.

From a geographical point of view the discovery of two previously unknown nursing-colonies of *Myotis*

dasycneme must be considered of great importance. Of the only three nursing-colonies of this species known throughout the whole distribution-area in 1963, this year two lost their usual summer-residences, as the churches in the villages of Wommels and Kollum are being totally renewed.

Litteratuur:

1. Entrop, J. W. C. en S. Braaksma, 1962: Een kolonie Vale vleermuizen, *Myotis myotis* (Borkhausen), te Gellicum. *Lutra* 4, nr. 3, pp. 40-43.
2. Sluiter, J. W. en P. F. van Heerdt, 1954: Het voorkomen van de Vale vleermuis in Nederland. *D.L.N.* 57, pp. 75-78.
3. Sluiter, J. W. en P. F. van Heerdt, 1954: Waar blijven de Zuid-Limburgse vleermuizen des zomers? *D.L.N.* 57, pp. 229-232.

Vreemde gedragingen van *Spiranthes* en enkele andere orchideeën

C. SIPKES.

Weinig planten zijn zo gevoelig voor menselijke beïnvloeding van hun groeiplaatsen als orchideeën. Drainage van moerassen en bemesting van blauwgraslanden heeft ons vele groeiplaatsen gekost. De waterleidingen in de duinen hebben tussen Hoek van Holland en Petten bijna alle groeiplaatsen doen verdwijnen van de Moeraswespenorchis (*Epipactis palustris*), al moet erkend worden dat in de normale successie deze ook verdwijnen kan.

Daartegenover weten wij dat het maaien van rietlanden en het scheuren van kalkhellingen aanleiding kan geven tot nieuwe en overvloedige groeiplaatsen van soorten als Rietorchis (*Dactylorchis praetermissa*), Soldaatje (*Orchis militaris*) en Muggenorchis (*Gymnadenia conopsea*).

Het echte kweken van aard-orchideeën is niet gemakkelijk, zeker niet van inlandse soorten. Bij uitplanting langs een vijver is het mij overkomen dat alle planten dood gingen maar even hogerop verschenen, tussen de rhizomen van Irissen, tientallen kiemplanten van de Rietorchis, die na enkele jaren prachtig bloeiden. De Japanse *Bletilla hyacinthina* en de Tibetaanse

Pleione limprichti zijn vrij gemakkelijk in cultuur met enige bescherming tegen onze winterse omstandigheden.

Er zijn echter enkele soorten, die extra gunstig reageren op menselijke invloeden in een halfnatuurlijk terrein. Dit zijn sommige schroeforchissen (*Spiranthes*-soorten) en de verwante Dennenorchis (*Goodyera repens*).

In De Levende Natuur 1963 merkt de heer Wartena op dat de Herfstschroeforchis (*Spiranthes spiralis*) op een groeiplaats op Goeree in hoofdzaak voorkwam in een schrale veeweide dicht bij de afrastering, waar het vee zich het meest ophield. Ik heb dit in 1963 en '64 opnieuw geconstateerd. Verderop in het terrein stond wel eens een enkel exemplaar, maar de meeste stonden bij het hek en langs de afrastering. Deze weiden zijn oude, zure tot neutrale duintjes met Veldgentiaan (*Gentiana baltica*) en soms Struikhei (*Calluna vulgaris*). Op een overeenkomstig terrein op Voorne, waar geen vee loopt, en waar veel gebotaniseerd wordt, is *Spiranthes* nooit waargenomen.

Summerhayes, in zijn „Wild Orchids of Britain”, beschrijft (op blz. 179) dat deze